

HÜSN Ü AŞK'IN KURGUSUNDA BELİRLEYİCİ FAKTÖRLERDEN BİRİ OLARAK ACZ

Abdullah EREN*

ÖZET

Hüsn ü Aşk, Aşk'ın seyr ü sülûk süreci üzerine kurulmuş bir mesnevidir. Bu süreçte işlevi bulunan unsurların önemli bir kısmı alegorik bir biçimde, hikâyenin kahramanları olarak yer alır. Diğer bir kısmı ise bu tarz bir yaklaşımın dışında kalsa da gerek olay örgüsü içerisinde, gerekse arka planda hayati işlevlere sahiptir. Bu tip unsurlardan biri olarak "acz", hem başlangıç bölümünde hem de Aşk'ın varlığı üzerinde ve özellikle yolculuk aşamalarının geçiş noktalarında tuttuğu yer ile eserin kurgusunu şekillendiren belirleyici faktörlerden biridir.

Anahtar Kelimeler: Hüsn ü Aşk, acz, kurgu, tasavvuf.

THE IMPOTENCE AS ONE OF THE DETERMINANT FACTORS ON HUSN U ASK'S FICTION

ABSTRACT

Hüsn ü Aşk is a mesnevi that built on process of seyr ü sülûk which lived Aşk. A significant part of the elements of this process takes place as the heroes of the story with allegoric way. Another part, even if be out of the such approach, has vital functions both in plot and background. As one of the these types of elements, "impotence" is one of the determinant factors that formative of fiction, by having a wide coverege especially on transition points of journey stages, on existence of Aşk and in the first section of the work.

Key Words: Hüsn ü Aşk, impotence, fiction, sufism.

---

* Yrd. Doç. Dr., Ordu Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, abdullaheren3@yahoo.com.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

Giriş:

Allah'ı tanımak ve ona iyi bir kul olmak tasavvufun temel hedeflerindedir. Bu hedeflere ulaşma yolunda çeşitli zorluklar mevcuttur ve bu zorluklar içerisinde, Allah'ın yüceliği karşısında insanın yetersizliğinden kaynaklananlar önemli bir yer tutar.

Kusursuz ve ebedî olan, benzer veya zıddı bulunmayan yaratıcının, kusurlu ve ölümlü olan tarafından hakkıyla idrakine imkân yoktur. Kur'an'da bu konuyu anlatan "O, önlerindeki ve arkalarındaki (dünyadaki ve ahretteki durumlarını) bilir. Onların bilgisi ise Rahmân'ı kuşatamaz."¹ "Gözler O'nu idrak edemez ama O, gözleri idrak eder."² gibi çeşitli ayetler mevcuttur. İnsanın âcizliği, O'na hakkıyla kulluk yapması noktasında da geçerlidir. "Allâh'ım, gazabından rızana, azabından affına ve senden yine sana sığınırım. Seni lâyük olduğun şekilde medh ü senâdan âcizim. Sen kendini nasıl medh ü senâ etmişsen öylesin."³ mealindeki hadiste bu durum özetlenmektedir.

İnsanın yetersiz ve âciz olması, yükümsüz olduğu anlamına gelmez. Çünkü Allah'ın muradı, "Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım."⁴ ayetinde ve "Ben gizli bir hazine idim. Bilinmek istedim, mahlûkatı yarattım"⁵ şeklindeki kutsi hadiste ifade edildiği üzere bilinmek ve kendisine kulluk edilmesidir.

Mutasavvıfların çeşitli yollarla, Allah'ın muradını en üst seviyede yerine getirmek için yaptıkları yolculuğa seyr ü sülûk denir. "Tasavvuf kavramı olarak 'seyr' sâlikin cehâletten ilme, kötü ve çirkin huylardan güzel ahlâka, kendi varlığından Hakk'a doğru hareket edip yürümesidir. Sülûk ise, tasavvuf yoluna girmiş kişiyi Hakk'a vuslata hazırlayan ahlâkî eğitimidir."⁶ Seyr ü sülûkun gayesi sâlikin kişisel arzularından sıyrılarak kendini tam anlamıyla ilahî iradeye teslim etmesi ve bu yolla kâmil insan mertebesine yükselerek diğer insanlara rehberlik yapmasıdır.⁷ Nefs-i emmâreden nefis-i sâfiyeye kadar gerçekleşen bu süreç, benliğin ilahî murada göre değişimini kapsamaktadır.

¹ Kur'an, 20/110.

² Kur'an, 6/103.

³ İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, C. 9, Akçağ Yay., Ankara 1990, s. 301.

⁴ Kur'an, 51/56.

⁵ El-Aclûnî İsmail b. Muhammed, *Keşfü'l Hafâ ve Müzili'l-İlbâs Amma's-Tehera Mine'l-Ehâdisi alâ Elsineti'n-Nâs*, C.II, Beyrut 1351, s.132.

⁶ Kâmil Yılmaz, *Tasavvuf Meseleleri*, Erkam Yay., İstanbul 2004, s.76.

⁷ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabcacı Yay., İstanbul, 2002, s. 312.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

İlahî murada karşı koyan benlik, nefs-i emmâre, seyr ü sülûk yolunda en büyük engeldir. Nefs-i emmârenin en belirgin özelliklerinden biri olan, mutlak kudret sahibi olan Allah'a karşı benlik davasında bulunmak ve kibirlenmek, bir bakıma; yaratıcının kudretini saymamak, kendine kudret nispet etmek ve dolayısıyla yaratıcılık iddiasında bulunmak anlamına gelir. Bütün bu olumsuzlukların ortadan kalkması için insanın, Allah karşısındaki âcizliğini anlaması gerekir. Yunus Emre, gücün yalnızca Allah'a ait olduğunu ve her şeyin O'nun yaratmasıyla meydana geldiğini, bu açıdan insana düşenin benliği terk ve aczini bilmek olduğunu -aczi bilmemenin, haddini bilmeme ve başkaldırma olacağını ima ederek bir beyitte şöyle dile getirir:

Yûnus sen beni gider her ne ider dost ider

'Aczüni bil ebsem ol var 'ışk rengine boyan⁸

Güçsüzlük, yetersizlik, zayıflık, gibi anlamlara gelen acz; kulun, Allah karşısındaki konumunu en iyi ifade eden kavramlardan biridir ve kulda ilahî kudrete karşılık olarak bulunması gereken en uygun hâldir. "Acz, ilahî kudret karşısındaki güçsüzlüğüyle insana, bir iç muhasebe imkânı tanır. Böylece, tüm zaaflarıyla birlikte kendisini tanıyabilecek olan insan, nihayet Rabbini de tanıyabilecektir."⁹

Acz yalnızca yaratıcıya karşı olmalıdır. Bunun dışındaki bir yönelme masivaya kudret nispet etme ve dolayısıyla ona dayanma ve ondan korkmayı beraberinde getireceğinden kul için büyük hatalardan biridir; "çünkü yaratılmış bir varlığa güvenmek ya da ondan çekinmek *şirk-i hafî*, 'gizli şirk' olur."¹⁰ Yaratıcı karşısındaki acz, masiva karşısındaki aczi ve korkuyu ortadan kaldırarak sâliki kesret âliminden hür kılar ve vahdete ulaştırır.

Aczi idrak derecesi, Allah'a yakınlığın ve kemalin derecesi ile yakından ilgilidir ve aczde nefsin kendisine pay çıkarabileceği bir nokta yoktur. Çünkü o, hakiki sevgilinin ve nefsin tanınma seviyesi arttıkça ve insanın kendi varlığına nispetle ortaya çıkabilecek yanılgılara dayalı iddiaların geçersizliği ile hiçliğinin idraki sonucu ortaya çıkar.

⁸ Yunus Emre, *Dîvân ve Risâletü'n-Nushiyye*, (Haz.: Mustafa Tatçı), Sahhaflar Kitap Sarayı Yay., İstanbul 2005, s.232.

⁹ Ahmet Doğan, "*Hüsn ü Aşk'ta İmgeler*", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C:16, S:1, Elazığ 2006, s.115.

¹⁰ Annemarie Schimmel, *İslamın Mistik Boyutları*, (Çev.: Ergun Kocabıyık), Kabcacı Yay., 2. Baskı, İstanbul 2004, s.134.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

Seyr ü sülûkta ilerlemenin gereklerinden olan birçok hâlin oluşumunda ve yaşanmasında da bu hâl önemli bir yere sahiptir. “kulun kendinde varlık görmemesi, her şeyi Hakk’a irca etmesi, şahsının, amelinin, hâl ve makamının Allah’ın lütfu olduğunu kabul etmesi”¹¹ anlamına gelen fakr başta olmak üzere teslimiyet, tevekkül, fenâ, tevâzu, mahviyet ve hayret gibi tasavvufî hâller önemli ölçüde aczden kaynaklanır.

Âcizlik, ilahî merhameti ve yardımı celp eder. İnsan, “Allah’a yönelik yoksulluğunu, ihtiyacını, güçsüzlük ve bilgisizliğini idrak etmesi ölçüsünde O’na daha çok yalvaracak, dua ve niyazda bulunacak ve hususî ihsanlarına mazhar olacaktır.”¹² Böylece acz, ilahî ihsana ulaşmak için kula verilmiş olan en önemli dayanak olarak değerlendirilebilir. Mevlânâ, “Eğer lütuf kâbesine uçmak için kanatların yoksa, aczini, çâresizliğini her şeye çâre bulan Allah’a arz et.”¹³ diyerek ilahî ihsana ulaşmada âcizliği idrak ve itirafın önemini vurgular. Şeyh Sâdî-i Şîrâzî bu durumun ve tevazuun insan için önemini bir damlanın inciye dönüşmesinden hareketle, şöyle ifade eder:

“Bir buluttan deryaya bir damla düştü. Damla deryanın büyüklüğünü, enginliğini görünce utandı ve şöyle dedi:

Deryanın bulunduğu yerde ben kim oluyorum? Doğruyu söylemek gerekirse onun var olduğu yerde ben yokum.

Su damlası kendisini küçümsediği için sedef onu bağrına basarak naz ile besledi ve kader onu öyle yükseltti ki, hükümdarların taçlarına layık inci oldu.”¹⁴

Aczini anlamayan kul, Allah’ın azametini de anlayamayacağından inkâra düşer ve önüne çıkan engel karşısında güç durumlarda kalır. Oysa aczini anlayıp itiraf eden kişi için zorluklar, hakikatte birer lütuf ve ihsan olacağından, kolay bir şekilde aşılarak ilerlemeye vesile olur. Mevlânâ bu durumu “işin zorluğu, büyüklüğü inkâr edenler içindir. Sen aczini itirâf edersen senin için o zorluk, o güçlük lutûf ve ihsân olur.”¹⁵ diyerek özetler.

¹¹ Kâmil Yılmaz, *age*, s.40.

¹² İbn Atâullah El İskenderî, *Tasavvufî Hikmetler Hazinesi Hikem-i Atâiyye*, (Tercüme ve Şerh: Abdülaziz Hatip), Nesil Yay., İstanbul 2008, s.308.

¹³ Şefik Can, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tecümesi*, C.1-2, Ötüken Yay., 9. Baskı, İstanbul 2006, s. 413.

¹⁴ Şeyh Sa’dî-i Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, Çev.: Kamil Akça, Elif Yay., 2. Baskı, İstanbul 2007, s. 365.

¹⁵ Şefik Can, *age*, C.3-4, s. 654.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

Tasavvufta bu denli önem arz eden acz, Hüsn ü Aşk içerisinde bazen direkt bazen de dolaylı olarak önemli bir yer tutmaktadır. Şeyh Gâlib, eserin başlangıç kısmını büyük ölçüde aczin anlatımına ayırmış ve ona hikâyenin olay örgüsü ve akışı üzerinde önemli roller yüklemiştir.

Hüsn ü Aşk'ın Başlangıç Bölümünde Acz İle İlgili Düşünceler

Hüsn ü Aşk'ın “Âğâz-ı Dâstân-ı Benî Mahabbet” başlıklı bölümüne kadar olan kısmı bir bakıma önsöz hüviyetindedir. Bu önsözün “Allah karşısında kulun yerini ve değerini” konu edinen ilk bölümü, şairin “dünya görüşünü belirleyen en kalın çizgiyi” ortaya koymaktadır.¹⁶

Şeyh Gâlib, eserin on sekiz beyitlik başlangıç bölümünde, insanın Allah'a hakkıyla hamd ve şükürden ve onu lâyıkiyle bilmekten âciz olduğu ve Allah'ın acze ruhsat vermesinin rahmet olduğu düşüncesi ekseninde ifadeler yer verir.

Allah'ın sayısız nimetlerine karşılık olarak insanın hakkıyla hamd etmesine imkân yoktur. Bununla birlikte “Eğer Allah'ın nimetlerini saymaya kalksanız, sayısını bilemezsiniz. Gerçekten, Allah çok bağışlayıcı, çok merhametlidir.”¹⁷ ayetiyle acze ruhsat verilmiş, Allah'ın rahmeti böylece bu konuda da insanların yardımına yetiştir:

Hamd ana ki kıldı halka rahmet
Tahmîdde acze verdi ruhsat (1)¹⁸

Acze ruhsat böylece bir nimet olur ve bu nimetten dolayı şükretmek gerekir. Fakat insan bundan dahi âcizdir. Bu durumda da Allah'ın affi devreye girer:

İnsâf ile ger olursa dikkat
Ni'met mi degildir acze ruhsat (13)

Bundan dahi aczimiz hüveydâ
Afvetdi yine Cenâb-ı Mevlâ (15)

İnsan kulluğun yanı sıra, Allah'ı bilme noktasında da âcizdir. “Mâ arefnâk”¹⁹ şeklinde başlayan hadis bu durumu izah

¹⁶ Şerif Aktaş, “Roman Olarak Hüsn ü Aşk”, Türk Dünyası Araştırmaları, S. 27, Aralık 1983, s.95,96.

¹⁷ Kur'an. 16/18.

¹⁸ Bu çalışmada, Hüsn ü Aşk'ın Muhammet Nur Doğan tarafından hazırlanan metni (Yelkenli Yay., 5. Baskı, İstanbul 2008.) esas alınmıştır. Beyitlerin sonunda parantez içerisinde verilen rakamlar metindeki beyit numaralarını göstermektedir.

¹⁹ “Bu söz, sahih hadis kitaplarında bulunmayan, ancak sofilerce sahih olduğu ileri sürülen “Ma arefnâke hakka ma'rifetike ya Ma'rûf, maabednâke hakka ibâdetike

etmekle birlikte, Allah'a karşı nasıl bir anlayış içerisinde bulunulması gerektiğini telkin eder. İnsan ne yaparsa yapsın onu bilmekten âciz olduğunun, dolayısıyla onun karşısında daima acz içerisinde bulunduğunun idrakinde olmalıdır:

Bahş eyledi ehl-i acze idrâk
Fehvâ-yı şerîf-i “*mâ arefnâk*” (5)

Aczi idrak ve itiraf, kurtuluş yoludur. İnsan bu sayede zorluklardan sıyrılıp başarıya ulaşır. Kalem, acz sayesinde masiva kaydından kurtularak, hakikate dair bahisler hakkında yazma imkânı bulur:

Acz olmasa hâl olurdu müşkil
Pây-i kec-i kilik olurdu der-gil (2)

Âcizlik korunmayı gerektirir ve âcizlerin koruyucusu Allah'tır. O, bütün noksanlıklarına rağmen veya karşılık, insanı himayesi altına alır. İnsan, nasiplerine aczi vesilesi ile kavuşur. Bunu anlayan kimse, doğru yola ulaşır:

Acz olmasa bî-nevâ kalırdık
Hep ebkem ü kec-edâ kalırdık (10)

Hüsn ü Aşk'ta Aczin Yeri ve İşlevleri

Hüsn ü Aşk genel itibarıyla, tasavvufî manada sevgili ve âşığı, aşktan kaynaklanan durum ve olayları konu edinen bir eserdir. Eserde, rol alan unsurların birçoğuna benzetme, kişileştirme ve somutlaştırmalar yoluyla ve alegorik bir şekilde yer verilir.

Hüsn, ilahî güzelliğin ve ulaşılması gereken veya ulaşılmak istenen idealin; Aşk, bu ideal uğruna yola çıkan talibin; Sühan, mürşidin; Mollâ-yı Cünûn, pîrin yerini tutar. Gayret, maksada ulaşmak için göstertilen azmin; Hayret, sevgiliye yakınlık hâlinde iken âşığın içerisine düştüğü şaşkınlığın; İsmet, sevgilide bulunan temizlik, iffet, doğruluk ve istiğnanın; cadı, dünyanın v.b. kişileştirilmiş şeklidir. Aşkar, ilahî yardımın; âh kılıcı, hasret ve iştiağın; kuyu, madde âleminin; Zâtü's-Suver, sıfatlar âleminin; gam harabeleri ve çölü, sevgiliden mahrumiyetin v.b. birer sembolü olarak değerlendirilebilir. Bu ve benzeri tarzlardaki yaklaşımlarla esere yansımayan, fakat maceranın akışında doğrudan veya dolaylı olarak önemli etkileri bulunan sadakat, teslimiyet, terk ve fakr gibi çok sayıda unsur vardır. Bu tip unsurlardan biri olan acz, bir kavram olarak, sevgiliye yaklaşma aşamalarında insanın kendi varlığının ve gücünün hiçliği; bir hâl olarak ise bu hiçliğin idrak ve yaşantıya yansımaları olarak tarif edilebilir.

ya Ma'bûd" (Biz seni hakkı ile bilemedik ey Ma'rûf; biz sana hakkı ile ibadet edemedik ey Mabud) ibaresinin bir parçasıdır." (Doğan, *age*, 21.)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

Eserde, aczin idraki ve yaşantıya yansımaları; özellikle yolculuk aşamalarının sonunda yer alır. Bir aşamanın en uç noktasında, Aşk'ın içine düştüğü en belirgin hâlin acz olduğunu söylemek mümkündür. Önemli ölçüde, yolculuğun başlangıcında kendini hissettiren Aşk'a ait benlik duygusu gitgide azalarak hikâyenin sonuna doğru yerini tamamıyla acze bırakır.

Aşk'ın, sevilen birisi olmasının yine sevgiliden kaynaklandığını, varlığın ve gücün yalnızca sevgiliye ait olduğunu ve dolayısıyla âcizliğini anlamadan; benlik davasından ve bu davaya bağlı olarak ortaya çıkan hayal ve yanlışlardan -kesretten- kurtulup hakikate -vahdete- ulaşması, Hüsn'e kavuşması mümkün değildir.

Hüsn'e kavuşmak, aklın idrak sınırlarının ötesindedir; büyük bir güç isteyen, tehlikelerle dolu ve olağanüstü bir yolculuğu gerektirir. Bu yolculukta değil başarıya ulaşmak, bir adım atmak dahi Aşk için imkânsızdır. Onu kendisine kavuşturacak güç ve iradenin sahibi ancak Hüsn'dür. Bu noktada, Hüsn'ün bu yolculuğu onaylaması Aşk'ı aczi ile yüzleştirmek istemesindedir, denilebilir.

Hüsn'e kavuşma yolunda, Aşk'ın acz ile yüzleşmesi daha attığı ilk adımda gerçekleşmekle birlikte her bir yolculuk aşamasının sonlarına doğru had safhaya çıkar. Bu durum neticesinde Hüsn'ün yardımı, genellikle Sühan vasıtasıyla yetişir ve böylece yolun önemli bir kısmı aşılmış olur. Yolculuğun sonuna doğru Sühan da, miraç olayındaki Cebrail gibi, belli bir sınırdan öteye geçemez. "Cebrail'in rolü Aşk'ın arayışında Sühan'ın rolüne - ve Galib'in arayışında şiirin rolüne- koşuttur. Hepsi imgelem yoluyla, biçim ve dilden kökenlerindeki acz bir 'dönüş yolculuğu' yaparlar."²⁰ Şair, hikâyenin sonunda "âlem-i sükûta" ulaştırdığı söz ile eserin başlangıcında özellikle üzerinde durduğu ve dayanak noktası olan acze yeniden dönerek bir daire oluşturur.

Acz hâlinin, Aşk'ın varlığı ve yolculuğu üzerindeki etkileri:

Hüsn ile Aşk'ın bir araya gelmesi ve yüz yüze muhabbet etmeye başlamaları Mekteb-i Edeb'de buldukları zamandır. Mekteb-i Edeb, aşkın ilk defa belirgin bir şekilde alevlendiği yerdir ve burada âşıklık hâllerini ilk önce ve en yoğun biçimde yaşayan Hüsn'dür. Hüsn, sevgili olma sıfatının yanı sıra, âşıklığın da en ideal biçimini ve inceliklerini bilmekte ve yaşamaktadır. Aşk, Hüsn'e kayıtsız olmamakla birlikte, onun aşkına uygun bir karşılık vermekten

²⁰ Victoria Rowe Holbrook, *Aşkın Okunmaz Kıyıları*, (Çev.: Erol Köroğlu ve Engin Kılıç), İletişim Yay., İstanbul 1998, s.261.

âcizdir. Büyük bir hayrete düşmekten başka yapabildiği bir şey yoktur:

Hüsn'ün sözi ülfet ü mahabbet
Aşk'ın işi hayret içre hayret (392)

Zaten Hüsn'ün beklentisi veya bu beklentiye karşılık gelebilecek ne varsa imkân ötesindedir. Aşk'ın ise onun beklentilerinden yana harekete geçip geçmeyeceği şüphelidir, üstelik âşıklık yolunun erkânından habersizdir ve kimseye boyun eğecek, minnet edecek hâlde değildir:

Hüsn'ün talebi verâ-yı imkân
Aşk'ın gazez-i zamîri pinhân (403)

Hâmûş ne âh eder ne efgân
Medhûş ne yol bilir ne erkân (395)

Âhû gibi hoş-hırâm u bed-hû
Hiç kimseye eylemez tekâpû (404)

Hüsn, Aşk'ı sahiplenmek ister; fakat ona müdahale etmez ve onu zorlamaz. Onun yanına geldikçe davranış ve tavırlarıyla bir âşığın sevgiliye nasıl davranması gerektiğini sergiler: Gönül içinde seyrederek gibi sessiz sedasız gelip gider. Yük olabileceği endişesini taşıdığı için ay ışığına perde olur, hatta kendi gölgesinin bile onu rahatsız edebileceğini düşünür. Onu uyandırabileceğinden çekindiği için bahtının bile uyanmasını istemez; uyanık bulursa da ona yalvarıp rahatsız etmez. Bu ve benzeri davranış ve düşünceler; Aşk'ın Hüsn nazarında ne kadar değerli olduğunun göstergeleri olmakla birlikte, ne kadar hassas ve dolayısıyla âciz görüldüğünün de bir yansımasıdır.

Hayret'in ortaya çıkarak bunların sohbetlerine mâni olması ayrılığı beraberinde getirir. Ayrılık zamanında mektuplaşmaktan başka çare yoktur. İlk mektup Hüsn tarafından yazılır. Mektupta bütünle sevgiliye yönelmiş çaresizliğini ve âcizliğini beyan eden bir âşık vardır:

El-ân ki hâlim oldı müşkil
Terk etme bu zârı merhamet kıl (893)

Aşk da Hüsn'ün mektubuna karşılık olarak, mektubunda, ayrılık karşısındaki âcizliğini ifade eder. Kavuşma yolunda bütün takdirin ve gücün Hüsn'e ait olduğunun farkındadır:

Ey bendesin öldürücü hünkâr
Tedbîr nedir elimde nem var (935)

Bununla birlikte, başlangıçta kendisinin kavuşma noktasında ümitsiz olduğunu, gelen mektup neticesinde yola azmetmek için karar

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

verdiğini, iradesini kararlılıkla ortaya koyduğunu ve bu yolda engel tanımadığını söyler.

Mektuplaşmanın ardından bir durum değerlendirmesi yapılır. Hüsn, İsmet ile konuşur. İsmet, Hüsn'ün sevgili konumunda bulunması gerektiği hususunda diretir ve zor da olsa, fikrini kabul ettirerek amacına ulaşır. Hüsn bundan sonra âşık değil, sevgili rolündedir. Böylece âşıklık hâlleri açık bir şekilde Aşk'ta görünmeye başlar.

Aşk, ayrılığın verdiği acıyla iyice zayıflar ve perişan olur. Bu hâller onun sevgiliye bakan yüzüdür. Yoksa sevgili haricinde bulunana karşı acz değil, büyük bir heybet vardır. Bu zayıflık onu madde âleminin sınırlarını aşacak hâle getirir:

Ammâ ki kemâl-i heybetinden
Arş titrer idi mehâbetinden (1112)

Böyle olduğu hâlde Aşk, ağlamak ve ah etmekten başka bir şey yapmaz. Gayret, bu durumu boşa zaman harcamak ve kolayı seçmek olarak gördüğü için onu azarlar, eleştirir ve sevgiliye kavuşma yolunda harekete geçme noktasında ikna eder. Molla Cünun'un, Hüsn için mücadele etmenin farz olduğuna dair fetvası ve Aşk'ı kabileye yönlendirmesi ile de macera yeni bir boyut kazanır.

Aşk bundan sonra bütün kararlılığı ile kabileden Hüsn'ü ister. Böylece belâ dolu bir yol tutar. Bütün âlem ona rakiptir:

Bu resme gerek belâ-yı düşvâr
Yek başına Aşk âlem ağyâr (1192)

Fakat o, kendisine çok güvenmektedir. Önüne çıkacak bütün düşmanları alt edeceğinden emindir. Başına geleceklerden habersiz bir şekilde benliğini ön plana çıkararak şunları söyler:

Gavgâya eger düşerse tedbîr
İşte kalem işte tîğ u şemşîr (1197)

Her hasmı ki tîğim etdi berbâd
Mersiyyesini ben etdim inşâd (1198)

Kabile, Hüsn'e kavuşma yolunun ne büyük imkânsızlıklarla dolu olduğunu iyi bilir, Aşk'ı bu yolda âciz görür ve bu zor işe kalkıştığı için onunla alay eder. Aşk bu tavırlar karşısında yalvarır. Her türlü bela ve çileye hazır olduğunu söyleyerek kararlılığını bildirir ve bu durum, Hüsn'e kavuşmak için gerekli şartların sergilenmesine vesile olur. Aşk'ın kalp diyarına gidip oradaki kimyayı elde etmesi gerekmektedir.

Aşk, Gayret ile birlikte kalp diyarına giden yola doğrulunca daha ilk adımında bir kuyuya düşer. Kuyu âdeta dipsiz bir girdap

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

kuyusu, yokluk yolu, karanlıklar şehri ve içi feryat ve figanlarla dolu karanlıklar denizidir. Nice yıllar sonra kuyunun dibine ulaştıklarında bir dev, onları hapseder. Aşk oradan kurtulmaktan âcizdir. İmdada Sühan yetişir. Sühan, kuyunun dibinde bulunan gizli bir ipi haber verir. Aşk ve Gayret o ipe tutunarak kurtulur. Sırada gam harabeleri vardır.

Gam harabeleri ümitsizlik çukurlarıyla doludur. Burada siyah bir çöl ortaya çıkar. Çölde korkunç bir gece ve kış hâkimdir. Aşk, fırtına gibi her tarafa telaşla koşar. Kurtuluş yolunu bir türlü bulamaz:

Etdi niçe serserî tekâpû
Mânende-i gird-bâd her sû (1380)

Ol deşde iz belirmedi hiç
Bir râh-ı necât görmedi hiç (1381)

Üstelik burada bir cadı ile karşılaşır. Cadı, Aşk'ı kendisi ile evlenmeye zorlar. Aşk, çaresizlik içerisinde Hüsn'e hitap eder. Hitabında, ayrılık derdi ile takatsiz düştüğünü söyleyerek aczini sergiler ve sitem eder:

Ben kürbet-i gurbet içre bî-tâb
Sen zevk u safâdasın ferah-yâb (1413)

Cadı, bu durum karşısında daha da kızar ve çarmıha gererek ona işkence eder. Aşk bundan sonra bahtına yalvarır. Fakat ne Hüsn'e ne de bahta yalvarışı ona bir şey kazandırır. Bütün bunların ilahî takdir olduğunu anlar ve büyük bir çaresizlik ve acz içerisinde Allah'a yönelir:

Ey hâlik-i ins ü cân rahm et
Yok bende tüvân amân rahm et (1436)

Bu yöneliş neticesinde Sühan yetişir. Aşk, ona Hüsn'den haber sorar ve hâlinin perişanlığını ve aczini anlatır. Sühan, Aşk'a Hüsn'ün kendisini sevdiğini ve asla terk etmediğini müjdelir. Bu arada, cadı ile büyü malzemeleri Hüsn'ün kudreti ile mahvolur.

Hüsn'ün ihsanı bunlarla sınırlı değildir. Ona bir kılıç ve at, Gayret'e de kanat hediye etmiştir. Aşk, at ile büyük mesafeler alır; kılıç ile gam çölünü darmadağın eder; dev, gulyabani ve ejderhaları öldürür. Böylece yolculuğun bu aşamasından sağ salim geçer ve 'ateş denizi' ile karşı karşıya gelir.

Ateş denizinde mumdan gemiler ve bu gemilerde devler vardır. Gemiye binmeye çalışsanı o devler öldürür. Orayı geçmek için görünürde hiçbir yol yoktur:

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

Ammâ ki ne çâre râh mesdûd
Hiç olmadı bir tarîk meşhûd (1563)

Aşk, çaresizlik içerisinde, Allah'a yalvarır. Yalvarışında özetle, Allah için hiçbir zorluk olmadığını, iyiliklerin onun ihsanı olduğunu, onu talep yollunda âciz ve çaresiz kaldığını, kendisinin bir hiç olmakla birlikte onun ihsanını gözlediğini söyler:

Râh-ı talebinde beste-pâyım
Sen eyle küşâde bî-nevâyım (1572)

El ân ademdeyiz adîmiz
Hâhiş-ger-i ni'met-i amîmiz (1581)

Ateş denizi karşısında şaşkındır, ne gitmeyi ne de geri dönmeyi düşünebilir. Tek çare, denizin üstünden uçarak geçmek gibi görünür. Aşkar'a, Gayret gibi, kanadının olmadığından yakınır:

Kaldı orada esîr-i Hayret
Ne tâb-ı güzer ne fikr-i avdet (1582)

Gayret gibi yok per ile bâlim
Bu âteş ile nic'ola hâlim (1585)

Buna karşılık Aşkar, ateşin içerisine dalar ve Aşk, Gayret de birlikte olmak üzere denizi aşarak Çin sahiline varır.

Aşk, Çin sahilinde ayrılık derdi içerisinde ve kendisini yapayalnız hisseder. Mana mesiresini düşünüp üzgün bir şekilde şiir okuyunca Sühan yetişir. Sühan, onu Çin şahının kızı Huşrûba ve Zâtü's-Suver hususunda uyararak buranın tehlikelerinden haberdar eder.

Aşk, yaşadığı bunca olaya rağmen benlik duygusundan hâlâ kurtulamamıştır. Bu yüzden aczini göz ardı edip gurura kapılır ve Sühan'ın sözlerini önemsemez; Hüsn'den başkasına meyilemeyeceğini ve kendisinin bu yolda yanılmayacağını söyler:

Aşk ana bakıp gurûra geldi
Esrâr-ı hafî zuhûra geldi (1625)

Hüsn adın anıp dedi ki heyhât
Ağyâre mahabbet edem isbât (1626)

Fakat Huşrûba'yı görünce bu sözlerinin hükmü ortadan kalkar. Huşrûba ile güzel bir mecliste zevke dalar ve her ne kadar tedbirli davransa da ah kılıcını ona kaptırır. Bundan sonra tılsım bozulur ve Huşrûba ile o meclis ortadan kaybolur. Aşk çaresiz, şaşkın ve perişandır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

Sühan'ın gelip, aynı hataya düşmemesi ve Huşruba ile Zâtü's-Suver'e gitmemesi için nasihat etmesi ile aklını başına toplar gibi olsa da; Huşruba tekrar gelerek bir işaretle onu yeniden peşine takar. Gayret de onu engellemeye çalışır, fakat Huşruba'nın Hüsn'e benzerliğini bahane ederek yola devam eder.

Aşk ve Gayret, Huşruba ile birlikte Zâtü's-Suver kalesine varır. İçeri girdiklerinde kapı ve Huşruba kaybolur. Kalenin her yanı resimlerle doludur. Aslında, hayal oyunundan başka bir şey olmayan bu resimler içerisinde Huşruba'nın da resmi vardır. Aşk onu görünce Hüsn'ü hatırlayıp yaptıklarından pişman olur ve Aşkar'a binip oradan çıkmaya kalkışır. Fakat bu öyle geniş bir kaledir ki sonu bulunmaz. Yolculuğun başından itibaren geçtiği yollardan tekrar geçer ve kendini yine o kalede bulur. Hatasını anlayıp yine Allah'a yalvarır ve Sühan tekrar gelir. Aşk, onun tavsiyesi ile kaleyi ateşe verince; ah kılıcını ve sabah duası okunu bulur ve yola yeniden koyulur.

Acz ve zayıflık hem maddi hem manevi bakımdan en şiddetli şekilde bu yolda ortaya çıkar. Bu hâl, yokluğun bile ötesi gibidir; Aşk, o kadar zayıf ve mecalsiz düşer ki ah ve feryat bile edemez:

Bir za'f ki za'fin intihâsı
Belki ademin de mâ-verâsı (1826)

Bir rütbede za'fı oldu müzdâd
Kim edemez oldu âh u feryâd (1825)

Aşkar'ın sırtına tutunmaya mecali kalmadığından yere düşer. Artık yaya kalmıştır ve yolda ilerleme imkânı yoktur. Ne ilerlemeye ne de dinlenmeye gücü vardır ve sonu gelmez bir ümitsizlik içerisinde. Dünyada ölümden başka sığınacağı yoktur. Zaten yaşamaktan usanmıştır ve ancak, büyük bir şevk ile beklediği ölüm onu mutlu eder. Aşk bu ve benzeri hâlleri yaşarken, Sühan tekrar yetişir ve ona Hüsn'ün bütün bunlardan haberdar olduğunu ve bu zayıflık sebebi ile kendisini gönderdiğini söyler:

Za'fin senin eylemişler ihbâr
Gönderdi beni o şâh-ı bidâr (1898)

Aşk'ı birlikte kalp kalesine gitmeye ve orada Hüsn ile görüşmeye davet eder. Bu davet üzerine bütün zayıflık ve dert gider, yerine kuvvet ve sıhhat gelir:

Hep gitdi o za'f geldi kuvvet
Bîmâr-ı gama göründi sıhhat (1902)

Artık Gayret'e ihtiyaç yoktur ve zaten o da kaybolur. Gayret'in yerini Hüsn'ün çekim gücü almıştır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

Aşk, kalp hisarına varıp oradaki şehri görüce büyük bir hayret içerisine düşer. Ne konuşabilir ne de susabilir:

Aşk oldu bu şehri gördi medhûş
Mahv oldu ne nâtık u ne hâmûş (1936)

Orada, Zâtü's-Suver'de bir suret ve hayalden ibaret olan güzelliklerin hakikatini, canlısını bulur. Sonra, Hüsn'ün sarayına gelir. Sühan, kavuşmanın müjdesini verir ve bu yolculuk ve sıkıntılara 'eğri nazar'ın sebep olduğunu, Hüsn ile Aşk'ın aynı olduğunu, bu birliğin farkına varılmadığı için bunca çilenin çekildiğini söyler ve onu hayrete teslim eder. Hayret, Aşk'ı teslim aldıktan sonra kavuşma perdeleri açılır ve hikâye burada sonlanır. Çünkü fenâ âleminin aynası olan söz, bekâ âleminin tasvirinden âcizdir.

Sonuç

Hüsn ü Aşk'ın temelinde Hüsn ve onun aşkı yer almaktadır. Hüsn, ideal bir sevgili olmanın yanında ideal bir âşıktır. Eserin diğer başkahramanı Aşk ise; Hüsn'e kavuşmadan önceki hâli ile, kendi varlığından kaynaklanan yanılmalar sebebi ile kendisine yönelen ideal sevgili ve onun sevgisine uygun karşılık vermekten âcizdir. Zaten Hüsn'e en güzel karşılık yine Hüsn'ün kendisidir. Bu noktada, Aşk'ın yapması gereken kesret âleminin vehimlerinden kurtulup, özündeki mutlak hakikatin perdelerini kaldırıp ve kalp aynasının cevherini cilalayıp Hüsn'e öyle gitmektir. Fakat bütün bunların gerçekleşmesi için olağanüstü bir güç gerekir.

Aşk'ın bu yolda kendisine ait hiçbir gücü yoktur. Yer yer kendisine nispet ettiği güç onu aşılmaz engellerle ve tehlikelerle yüzeştirmekten başka bir işe yaramaz. Aşk'ın kendi varlığına güveni, Hüsn'e değil de başka şeylere meyletmesi ve bunlar karşısında zayıflık göstermesi yaşanan çilenin uzamasına sebep olur. Bu olumsuz durumların telafisi ve böylece zorlukların aşılması, aczi idrak ve yaşama sonucu gerçekleşir.

Aşk'ın, kendisine karşı sergilediği acze karşılık olarak Hüsn'ün tavrı lütuf ve ihsandır. Hüsn'ün kudreti, Aşk'taki acz hâlinin seviyesine paralel bir biçimde tecelli eder. Yolculuğun son aşamasında zirveye ulaşan bu hâl, maceranın kavuşma ile sonuçlanmasına vesile olur. Bunlardan hareketle, Hüsn'e kavuşma yolundaki imtihanların, önemli ölçüde, Aşk'a aczini bildirmeye yönelik olduğunu söylemek mümkündür.

Acz hâli, hakikatin algılanmasına mani olan "eğri nazar"ı beraberinde getiren "benlik" davasının yerini alarak Aşk'ın sevgiliye kavuşmaya hazırlanma sürecinde önemli bir rol üstlenmekte ve bu rol

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

ile eserin kurgusunda belirleyici işlevleri bulunan faktörlerden birini teşkil etmektedir.

KAYNAKÇA

- AKTAŞ, Şerif, “Roman Olarak Hüsn ü Aşk”, Türk Dünyası Araştırmaları, S. 27, Aralık 1983, s. 94-108.
- CAN, Şefik, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tecümesi*, Ötüken Yay., 9. baskı, İstanbul 2006.
- CANAN, İbrahim, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, C. 9, Akçağ Yay., Ankara 1990.
- DOĞAN, Ahmet, “Hüsn ü Aşk'ta İmgeler”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 16, S.1, Elazığ 2006, s. 109-119.
- EL-ACLÛNÎ, İsmail b. Muhammed, *Keşfü'l Hafâ ve Müzili'l-İlbâs Amma's-Tehere Mine'l-Ehâdîsî alâ Elsineti'n-Nâs*, C.II, Beyrut 1351.
- EL-İSKENDERÎ, İbn Atâullah, *Tasavvufî Hikmetler Hazinesi Hikem-i Atâiyye*, (Tercüme ve Şerh: Abdülaziz Hatip), Nesil Yay., İstanbul 2008.
- HOLBROOK, Victoria Rowe, *Aşkın Okunmaz Kıyıları*, (Çev.: Erol Köroğlu ve Engin Kılıç), İletişim Yay., İstanbul 1998.
- SCHIMMEL, Annemarie, *İslamın Mistik Boyutları*, (Çev.: Ergun Kocabıyık), Kabcacı Yay., 2. baskı, İstanbul 2004.
- Şeyh Gâlib, *Hüsn ü Aşk*, (Haz.: Muhammet Nur Doğan), Yelkenli Yay., 5. Baskı, İstanbul 2008.
- Şeyh Sa'dî-i Şîrâzî, *Bostan ve Gülîstan*, (Çev.: Kamil Akça), Elif Yay., 2. Baskı, İstanbul 2007.
- ULUDAĞ, Süleyman, *Tasavuf Terimleri Sözlüğü*, Kabcacı Yay., İstanbul 2002.
- YILMAZ, Kâmil, *Tasavvuf Meseleleri*, Erkam Yay., İstanbul 2004.
- Yunus Emre, *Dîvân ve Risâletü'n-Nushiyye*, (Haz.: Mustafa Tatçı), Sahhaflar Kitap Sarayı Yay., İstanbul 2005.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*